Cultura română în contextul francez 2005: Evenimentul „Les Belles Etrangères”

Ilinca ILIAN ȚĂRANU

O lectură de neocolit pentru cei interesați de problemele canonului occidental este cartea Pascalei Casanova, *La Rèpublique mondiale des lettres* [Seuil, Paris, 1999], care, din câteva motive pe care voi încerca să le rezum aici, a devenită în scurt timp un best-seller universitar. Prima cauză a acestei rapide celebrități decurge din convingerea cu care Casanova descrie lumea literară ca o luptă pentru putere şi recunoaştere, sentimentul cititorului după câteva zeci de pagini nefiind foarte diferit de acela care, evident că la cu totul alt nivel intelectual, se desprinde din lectura *Originii speciilor, Voinței de putere* sau *Răului în cultură.* O lume colcăitoare, neliniştită, ducând un război fără o miză foarte precisă în afară de laurii relativi ai unei celebrități de scurtă durată, o istorie a literaturii ca o istorie a rivalităților, o economie literară unde bursa valorilor ratifică scăderi şi creşteri adesea arbitrare, iar agenții literari nu contenesc din a promova sau a minimaliza creații ale spiritului întreprinse, totuşi, în deplină şi admirabilă gratuitate: iată câteva dintre aspectele pe care Casanova le analizează fără eufemisme. În acest context, creditul acordat unui spațiu literar sau unui autor depinde de „opinia lumii", adică de gradul de recunoaştere care îi este acordat şi de legitimitatea sa, cumva în modul în care Ezra Pound nota cu umor în *ABC-ul lecturii:* „Orice idee generală seamănă cu un cec. Valoarea depinde de cine îl primeşte: dacă domnul Rockfeller semnează un cec de un milion, e bun, dar dacă eu fac un cec de un milion, asta-i doar o glumă, o mistificare şi nu are nici o valoare [...] Acelaşi lucru se întâmplă cu cecurile legate de cunoaştere [...] Nu acceptăm un cec al unui străin fără referințe. Iar în literatură, referința e „numele” celui care scrie. Abia după câtva timp începem să-l credităm”[1] Că valoarea literară este o funcție a credinței, aceasta nu ne şochează, dar mereu ni se pare vexator să ni se amintească faptul că „această credință fondează universul literar în întregimea sa: toți jucătorii au în comun credința în această miză pe care nu toți o posedă, sau nu o posedă în aceeaşi măsură, şi pentru care luptă cu toții”[2]. Dacă ne întrebăm de unde provine acest sentiment de iritare la semnalarea fără înconjur a mizei care se află în joc în lumea literară, primul răspuns e legat de situarea, care mereu ni se pare nedreaptă, pe harta mondială a literaturii cu capitala sa, cum arată foarte documentat Pascale Casanova, în Paris. Semnalarea Parisului ca însuşi centrul hărții literare şi argumentele aduse în favoarea acestei idei ni se par o a doua cauză a interesului suscitat de această carte de teorie a literaturii din perspectivă geografică. Parisul este centrul de consacrare al literaturilor „mici” pentru că e în acelaşi timp un mare centru artistic dar posedă şi faima de a fi revoluționar. El are calitatea de a depariculariza, de a deznaționaliza, de a conferi „literaritate” (capital lingvistico-literar) textelor care îi parvin din toate părțile.

[1] Ezra Pound, *ABC de la lecture*, Paris, L'Herne, 1966, p. 25.
[2] Pascal Casanova, *op. cit*., p. 32.

BDD-V2409 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:59 UTC)

Un scriitor inițial marginal, precum Danilo Kis, pare pe deplin conştient de faptul că doar scriitorii „periferici" pot şti exact ce înseamnă literatura, anume nu o suprastructură simbolică, ci o ierarhie a universului literar a cărei formă e dată de rivalitatea spațiilor literare şi a scriitorilor înşişi, şi dă mărturie de capacitatea de transmutare a non-valorii în valoare pe care o posedă complet doar Parisul: „Mi se pare că Parisul este, şi chiar din ce în ce mai mult, un adevărat târg, mai mult, o licitație unde se scoate la mezat tot ceea ce s-a produs pe alte meridiane. [...] Trebuie să treci prin Paris ca să exişti. Literatura hispano-americană, de pildă, a existat înaintea francezilor, la fel ca şi existențialismul, formalismul rus etc. etc. etc, dar pentru a fi ridicată la nivel de bun al patrimoniului universal, a trebuit să treacă prin Paris. Iată la ce foloseşte bucătăria franceză. Emigranți, universități, teze şi teme, traduceri, explicații: bucătărie, ce mai. Asta-i cultura franceză"[3]. Un al treilea motiv al răsunetului lucrării Pascalei Casanova credem că stă în luciditatea cu care cercetătoarea, deşi provenind din „capitală", denunță pericolele pe care le aduce cu sine consacrarea pariziană, premiul atât de mult râvnit fundându-se pe o ambiguitate marcată: celebrare şi anexare, „un fel de „parizianizare", adică o universalizare prin negarea diferențelor. [...] Capitala deznaționalizează, la rândul ei, textele, le dezistoricizează pentru a le face conforme propriilor sale concepții literare. [...] Pentru a accede la recunoaşterea literară, scriitorii dominați trebuie, deci, să se plieze pe normele decretate ca universale de către cei care au monopolul universalului. Şi, mai ales, trebuie să găsească „distanța potrivită" ca să se facă vizibili. Dacă vor să fie percepuți, trebuie să producă şi să etaleze o diferență, dar să se ferească să revendice o distanță prea mare, care şi ea i-ar face tot imperceptibili. Altfel spus, nici prea departe, nici prea aproape"[4]. în fine, un alt aspect interesant al acestei lucrări de studii culturale pe care dorim să-1 semnalăm este exigența unui nou universalism, conştientizarea problemelor care decurg din situarea centrală / periferică în geografia literară şi, nu în ultimul rând, revizuirea istoriei literare din perspectiva acestor rivalități pentru supremație în canonul universal, fapt care nu poate decât să-i avantajeze pe creatorii proveniți din aşa-zisele „culturi minore": „Incredibila constanță [...] a mijloacelor [de afirmare], a luptelor, revendicărilor şi manifestărilor literare care duc de la Du Bellay la Kateb Yacine, trecând prin Yeats, Danilo Kis şi Beckett, ar trebui să-i incite pe „noii veniți" în lumea literară să-şi revendice drept înaintaşi pe câțiva dintre cei mai prestigioşi scriitori ai istoriei literare"[5]. Vestea bună e, deci, plasticitatea canonului universal, puterea de absorbție a „marilor culturi", relativitatea funciară a ierarhiilor culturale de-a lungul deceniilor. Vestea rea este însuşi caracterul aparent fatal al acestei înfruntări pentru puterea intelectuală, redundanțele observabile la nivel de culturi şi de generații de scriitori, incapacitatea de a abandona nevroza ierarhiilor şi obsesiile provenite, deopotrivă, din complexele de inferioritate şi de superioritate.

Manifestarea organizată de Centrul Național al Cărții din Paris, „Les Belles Etrangères", care s-a focalizat în 2005 asupra literaturii române, ar putea fi privită ca o repetiție generală pentru trecerea de la autopercepția românilor, ca zăbovind pe termen nedefinit într-un „minorat cultural", la cea de cultură recognoscibilă pe plan

[3] Danilo Kis, *Le résidu amer de l'expérience,* trad. P. Delpech, Paris, Fayard, 1995, p. 105.
[4] Pascal Casanova, *op. cit,* passim. 214-218.
[5] *Ibidem*, p.479

BDD-V2409 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:59 UTC)

internațional printr-un profil perfect conturat. Ceea ce dorim să evidențiem este, însă, faptul că războiul este deja câştigat de dinainte: Franța are o capacitate de „recunoaştere” enormă, astfel încât „lupta” despre care vorbea Pascale Casanova pare, în acest context, să îşi piardă însăşi miza inițială şi să se transforme dintr-un joc pentru putere într-o plăcută expoziție organizată într-un spațiu tolerant, îmbibat de politețe şi de amabilitate: în loc de jocuri de tip *agôn* şi *ilinx,* simple *mimicry* şi *aléa.* Celor doisprezece scriitori români invitați să participe la această manifestare li s-au prilejuit nenumărate întâlniri cu publicul francez, le-au fost acordate spații importante în cele mai citite reviste culturale, li s-au luat interviuri adesea foarte documentate. Centrul Național al Cărții a procedat ultraprofesionist, exact ca în cazul literaturilor pe care le-a invitat începând din 1987 (Cehia, Bulgaria, Rusia, India, Algeria etc), iar de „recunoaşterea” de care au beneficiat scriitorii români anul trecut vor începe să se bucure, în noiembrie 2006, doisprezece scriitori irlandezi! Momentul a fost important mai degrabă pentru România, deoarece în tumultul cultural francez asemenea manifestări nu fac decât să sporească efervescența culturală a capitalei literare a lumii.

În Franța, politica de descentralizare culturală face ca în fiecare oraş, mic sau mare, întâlnirile cu scriitorii şi artiştii străini să fie considerate normalitatea însăşi, iar curiozitatea locuitorilor Hexagonului față de culturile străine este, fără îndoială, o trăsătură marcantă. Desigur, prezentarea celor doisprezece scriitori aleşi ca reprezentativi pentru cultura română actuală s-a făcut în funcție de câteva clişee cu greu de zdruncinat: situația post-totalitară a României a constituit elementul central al oricărei abordări a acestei manifestări. Citim în „Magazine litteraire” nr. 447, noiembrie 2005: „Cel puțin în aceeaşi măsură precum constrângerile economice actuale (România este una dintre țările cele mai sărace din Europa), istoria încă exercită o greutate enormă asupra literaturii române: nimeni nu se poate debarasa atât de uşor de aproape jumătate de secol de dictatură instaurată cu sprijinul Uniunii Sovietice şi de „proastele obiceiuri” pe care le regăsim în toate regimurile totalitare: edituri aflate sub controlul esențial al statului, intelectuali închişi, scriitori supravegheați de poliția politică a regimului, în România, Securitatea, de reputație sinistră” (Dominique Rabourdin). în „Lire”, din aceeaşi lună: „Mulți scriitori români ne spun că țara lor încă nu a ieşit complet din comunism, că mentalitatea specifică acestuia încă se menține” (Alexandre Fillon). Sau: „România este țara lui Dracula iar scriitorii ei au fost mult timp vampirizați de hidra sovietică. Astăzi, coşmarul s-a sfârşit, dar literatura română rămâne izolată: Occidentul n-are ochi pentru ea şi o condamnă la un straniu embargo, ea rămânând un fel de frumoasă necunoscută despre care abia auzim vorbindu-se” (André Clavel). Cu toate acestea, depăşirea locurilor comune este o tendință indubitabilă; de la poncifele privitoare la deceniile comuniste şi de la tăcerea urzită în jurul literaturii române actuale se doreşte o restituire a vieții reale din spațiul literar actual al României. „Le Figaro litteraire” din 24 noiembrie: „Topografia unei capitale se aseamănă adesea cu peisajul literar al țării: era Ceauşescu nu a ras doar arterele Bucureştiului, ci şi ani întregi de creație. Actuala manifestare a Belles Etrangères, prilejuind întâlniri pe tot teritoriul Franței cu doisprezece scriitori, ar putea să uşureze trecerea peste acest no man’s land al recentei istorii literare române. Şi aceasta pentru ca francezii cititori să-i poată descoperi în sfârşit pe fiii lui Cioran şi Ionesco” (Clemence Boulouque). În fine, „L ‘Humanite”, din aceeaşi zi: „Mult timp am judecat literatura română prin perspectiva scriitorilor pe care i-a dat literaturii

BDD-V2409 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:59 UTC)

noastre, de la Tzara la Cioran şi evident Ionesco. Dar asta însemna să ignori viața literară activă, fondată pe o tradiție seculară de încleştări, inseparabilă de naşterea unei națiuni şi de consolidarea unei identități, călită în decenii de adversități. [...] Invitând doisprezece romancieri şi poeți încă puțin citiți şi traduşi, manifestarea Belles Etrangères continuă o misiune care răspunde unei curiozități crescânde" (Alain Nicolas). Nu lipsesc, însă, şi ecourile unei conştiințe a culpei colective față de dezinteresul arătat pentru o cultură marginală: „Tumultul istoriei şi dezinteresul unora dintre noi ne țin încă prea departe de literatura română. Curajul unor prea puțini editori permit descoperirea ei, dar încă mai rămân multe de făcut. Aceste Belles Etrangeres îşi propun să facă cunoscute noi talente şi să prezinte de asemenea scriitori maturi confirmați", scrie Laure Hinkel, consiliera literară a Belles Etrangères pentru România.

Deşi portretele făcute în diferite publicații celor doisprezece autori invitați par adesea să se repete şi nu rareori se suprapun aproape perfect pe ştirile publicate pe internet de organizatorii de la Centre National du Livre, semnificativ este faptul că tendința generală este aceea de a prezenta scriitori cu trăsături bine precizate, iar nu reprezentanți abstracți ai unei culturi. Cronicile dedicate cărților deja traduse în Franța, unele dintre ele la edituri prestigioase ca Gallimard (Adameşteanu), Denoël (Cărtărescu şi Crăciun), Seuil (Petru Dumitriu) dovedesc înaltul profesionalism al jurnaliştilor francezi care, comentând romane ca *Orbitor, Dimineața pierdută* sau *Paradisul găinilor* de Dan Lungu (publicat la Ed. Jacqueline Chambon) pun accentul pe scriitura însăşi şi nu rămân la nivelul superficial al captării unei atmosfere totalitare sau post-totalitare. Desigur, în luările lor de cuvânt din cadrul întâlnirilor cu publicul francez, precum şi în filmul realizat de Dominique Rabourdin, *Vivre et ecrire en Roumanie,* scriitorii invitați nu au putut ocoli niciodată evocările anilor de comunism şi, într-o măsură mai mare sau mai mică, au fost nevoiți să se raporteze la locurile comune ale societății totalitare ca la o bază inițială a dialogului cu occidentalii. Sunt câteva detalii care par imposibil de ocolit: cele două ore de televiziune pe zi şi efectul lor imediat, cozile la librării; importanța cenaclurilor literare şi solidaritatea scriitorilor în anii negri ai comunismului; modul în care totalitarismul, printr-un ricoşeu nesperat, a creat o țară întreagă de oameni cultivați, în majoritatea lor francofili şi francofoni. Ca toate generalizările, aceste declarații ar părea simple amabilități față de gazde dacă nu ar fi atât de repetitive şi nu ar oferi ziariştilor noi nuclee din care se vor dezvolta mai departe truismele.

Cu toate acestea, credem că în cele mai bune momente ale ei, manifestarea franceză din 2005 a reuşit să-şi atingă scopul propus, acela de a atenua înseşi locurile comune de la care, totuşi, trebuia să pornească pentru a stabili o bază a receptării unei culturi prezentate de la bun început drept „o frumoasă necunoscută". Nu ne miră nici faptul că în presa scrisă s-a recurs la aceleaşi turnùri obişnuite, de tipul Cărtărescu poate fi considerat un Borges al Europei Centrale, scriitura Gabrielei Adameşteanu are puternice accente céliniene, Agopian este comparat cu acelaşi Borges şi cu Lobo Antuntes şi văzut ca posibil candidat la titlul de erou salvator al minoratului cultural pe care îl profețea Nicolae Iliescu când scria: „Simt că din Sud-Estul Europei se va naşte o proză care va rivaliza cu cea a Americii de Sud" („Lire" nr. cit.). Problema rămâne, ca întotdeauna, această obsesie a comparațiilor, perspectiva agonică, reiterata discuție asupra unui posibil Nobel românesc, nevoia de „recunoaştere" şi de afirmare în

BDD-V2409 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:59 UTC)

chip grandios. Desigur, e neplăcut ca în aceeaşi săptămână să se afle la Montpellier un scriitor de talia lui Gheorghe Crăciun, prezentat într-o simplă notă marginală în publicaţia periodică a celei mai importante librării din oraş, Sauramps, partenerul local al Centrului Naţional al Cărţii, şi un scriitor mediocru dar mediatizat precum Luis Sepúlveda căruia i se organizează mai multe mese rotunde şi i se dedică pagini întregi în menţionata revistă. În felul acesta se dovedeşte ca fondată observaţia privitoare la modul în care câţiva reprezentanţi de marcă ai unei culturi ajunşi la consacrare mondială poartă după sine întreaga lor literatură şi propulsează spre celebritate scriitori inferiori din punct de vedere calitativ altora proveniţi din spaţii încă percepute drept periferice. Cu toate acestea, asemenea situaţii care, suntem convinşi că nu au lipsit în luna noiembrie a anului trecut în Franţa în multe dintre oraşele vizitate de cei doisprezece autori invitaţi, nu credem că trebuie privite ca o emblemă a fatalităţii. Dimpotrivă, trebuie admirat spiritul mult mai „democratic” (în sensul tare al termenului) al culturii franceze care creează spaţii de afirmare reprezentanţilor tuturor literaturilor lumii, fără ca prin aceasta să îi confirme neapărat. Literatura nu este doar un spaţiu eterat, idealizabil în mod romantic, unde valoarea se impune prin însăşi existenţa ei intrinsecă; ea este, în acelaşi timp, un spaţiu ce neagă mondializarea (generalizare a aceluiaşi unic model) impunând, în schimb, internaţionalizarea prin concurenţă. Deşi ne deranjează remarca lui Bernard Cambouliveare a publicat, recent, în format tradiţional şi electronic *La Roumanie littèraire - Aperçu à l’usage des lecteurs francophones* (Collection „Le Manuscrit”, 2005) pentru că foloseşte o tonalitate exhortativă şi ne dă directive de pe poziţia unui reprezentant al culturii centrale, nu putem totuşi nega adevărul unei afirmaţii ca aceasta pe un teren conceptual care menţine în vigoare concepte precum „cultură majoră” / „cultură minoră”, autopercepţie culturală şi imagine a unei culturi în exterior: „Franţa recunoaşte fără probleme legăturile privilegiate pe care le are cu România: nu e nevoie decât ca ea să le confirme! Iniţiativa Centrului Naţional al Cărţii de a-i consacra ediţia din 2005 a manifestării „Belles Etrangères” este salutară din acest punct de vedere, bineînţeles cu condiţia ca ea să nu fie decât un punct de pornire... în ce priveşte România, îi rămâne încă un drum lung de parcurs pentru a-şi ameliora imaginea în străinătate şi pentru a ajunge să acţioneze mai eficient în favoarea promovării culturii şi în special a literaturii”[6]. Ne limităm doar să menţionăm că un concept ca acela de „imagine în lume” este o noţiune atât de înrudită cu cele de tipul *idola fori* încât, într-un moment ca începutul secolului al XXI-lea, ar fi cazul să o folosim cu precauţie. Obsesia imaginii ar trebui depăşită, cumva, în modul în care autorii latino-americani au facut-o atunci când, pornind de la Borges, au înţeles că lupta pentru afirmarea „specificului” este în mod radical perdantă şi că mult mai de dorit decât „muzeificarea” este participarea activă şi lipsită de inhibiţii la patrimoniul cultural care nu e închis în frontiere lingvistice, ci nu e altul decât, mereu, universul.

Ediţia „Belles Etrangères”, din 2005, este departe de a reprezenta „recunoaşterea” culturii române într-un context competitiv, de *agôn.* Desigur, nu putem nici minimaliza şi nici exagera impactul acestei manifestări asupra culturii franceze; canonul occidental încă nu s-a modificat, cum a fost cazul în decadele a şaptea şi a opta când pe piaţa editorială a irupt „boom-ul” latino-american. Ceea ce

[6] Bernard Cambouliveop.cit., www.maniscrit.com

BDD-V2409 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:59 UTC)

dorim să punem în lumină este tocmai faptul că jocul s-a desfăşurat în registrul reprezentativ (*mimicry*) şi aleatoriu (*aléa*). Dar nu cumva tocmai acesta este modul ludic cel mai specific şi într-o anumită măsură cel mai puțin nociv unui tip de societate pe cale de a ieşi din virtualitate, acea societate în care puterea (politică sau culturală, indiferent) începe să fie redusă din ce în ce mai mult de la miza esențială a jocului la o miză printre multele altele, la fel de demne de obținut? Când „libidoul apartenenței", potrivit fericitei sintagme a lui Michel Serres, începe să fie supus unei critici din ce în ce mai virulente şi când noțiunea de subiect-comunitate începe să fie perceput în termeni dinamici, mereu ca o funcție a situației (Miguel Benasayag), credem că o receptare a culturii române în termenii în care i-am prezentat inițial prin intermediul lucrării Pascalei Casanova este o perspectivă depăşită. Mai importantă decât „imaginea României în lume" este o producție onestă de calitate literară şi mai dezirabilă decât „consacrarea" pariziană este pur şi simplu intrarea în joc renunțându-se în prealabil la modul simplist dual al reacțiilor față de „cultura majoră" pe care îl semnala Nicolae Iorga când observa raportarea compatrioților la francezi: „ori ne prosternăm ori ne trufim". În locul celor „cinci minute de celebritate" se poate câştiga mult mai mult, anume traduceri, premii literare, dialoguri cu alți creatori din toate colțurile lumii, şi mai ales pierderea complexelor de inferioritate într-un context în care canonul universal se află cu mare probabilitate într-o remaniere radicală, pentru că jocul agonal pare să-şi piardă tot mai mult din savoare.

La culture roumaine dans le contexte français 2005: L'événement „Les Belles Etrangères"

Notre communication porte sur la réception de la culture roumaine en France et illustre ce phénomène par l'événement organisé en 2005 par le Centre Nation du Livre de Paris. Si la presse roumaine a présenté constamment des échos de cette promotion culturelle et que les douze ecrivains invités en novembre 2005 ont fait connaître dans des revues et des journaux leurs impressions sur cette manifestation, de notre coté, nous avons essayé de mettre en relief le écho réel que cet événement a eu en France. Intéressée en tant que comparatiste par les concepts „culture majeure" / „culture mineure", nous avons voulu étudier dans un cas concret le mode de fonctionnement du canon occidental et réfléchir sur l'état actuel des affrontements symboliques pour „prise du pouvoir culturel" dans l'espace que Pascale Casanova a nommé dans un fameux ouvrage la „République mondiale des Lettres".

BDD-V2409 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:59 UTC)